

ARDAHAN ve ÇEVRESİYLE İLGİLİ BİRKAÇ MESELE

■ Yunus ZEYREK

23 Şubat günü, Ardahan'ın kurtuluşu ve anavatanına kavuştuğu gündür. Bu senenin 23 Şubat'ında Ardahan'da verdiğim *Tarihimizin ve Kültürümüzün Ardahan Sayfaları* başlıklı konferansında, Ardahan'ın tarihî ve kültürel çizgilerine temas ettim. Bu arada üç hususa da özellikle dikkat çekmek istedim:

1. Kurtuluş gününün aynı olmasına rağmen aynı bölgede bazı yerler farklı günlerde kutlama yapmaktadır.

2. Bazı coğrafi adlar, bazı liyakatsiz kişiler tarafından gereksiz yere değiştirilmektedir.

3. Geçim kaynaklarının darlığı ve başka sosyal sebeplerden dolayı bölgenin nüfusu günden güne azalmaktadır. Bu gidişle oralar Antarktika gibi olacaktır. Sadece yaşlıların ölümü beklediği yerler hâline gelen bu aziz vatan parçası eski şen ve şâtr hâline kavuşturulmalıdır. Şimdi bu hususlara ayrı ayrı bakalım.

I. Ardahan ve Artvin'le bazı ilçelerinin kurtuluş günü 23 Şubat'tır.

Osmanlı literatüründe Elviye-i Selâse (Üç Sancak) olarak geçen Kars, Ardahan ve Batum (Artvin, Batum'un bir kazasıydı), 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sonunda mağlûp sayılan Osmanlı Devleti tarafından Çarlık Rusya'sına savaş tazminatı olarak bırakılmıştır. 1917 yılında Rusya'da meydana gelen Bolşevik İhtilâli'yle Çarlık yıkılmıştır. Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletleri doğmuştur. Zayıflayan ve bölgeden geri çekilen Rus kuvvetinin yerini İngilizler almıştır. İngiliz teşvikiyle söz konusu sancaklarda Gürcü ve Ermeni istilâsı başlamıştır. Kâzım Karabekir ordusunun Ermenileri kovarak 30 Ekim 1920'de Kars'ı kurtarması, Ankara hükûmetinin ilk askerî zaferidir. 22 Şubat 1921 tarihinde Ankara'daki Gürcü Elçisine verilen notayla Ardahan ve Artvin'in tahliye edilmesi istenmiş, aksi takdirde Kâzım Karabekir ordusunun kuzeye dönerek buraları silâh gücüyle alacağı bildirilmiştir. Aynı gece Tiflis Hükûmetiyle telsiz görüşmesi yapan Gürcü Elçisi, Gürcü askerî ve mülkî erkânınının 23 Şubat sabahından itibaren Ardahan, Artvin ve çevre ilçeleri terk edeceğini bildirmiştir. Dolayısıyla söz konusu mıntıklar silâh kullanmaya

Ulgar Dağı

gerek kalmadan ana yurda kavuşmuştur. Genelkurmay yayınları da (*Meselâ: Yrb. Hüsamettin Tuğaç, Türk İstiklâl harbi, c. III, Doğu Cephesi, Ankara, 1965, s. 232, 233.*) böyle yazmaktadır. Konuyla ilgili askerî belge ve o günün gazete haberleri elimizdedir (Bunların bir kısmını dergimizin 13. sayısında neşrettik.) Bu sağlam bilgilere sahip olduğumuz hâlde yalnız Ardahan 23 Şubat'ı Kurtuluş Günü olarak kutlamaktadır. Artvin 7 Mart, Posof 2 Mart vs... Bu yanlışlığın ve başıbozukluğun giderilmesi için Ardahan ve ilçeleri Posof, Hanak, Damal, Çıldır; Artvin ve ilçeleri Şavşat, Borçka ve Ardanuç'un kurtuluş günü olarak 23 Şubat'ın belirlenmesi gerekir.

II. Ulgar Dağı'na Ilgar demek yanlıştır.

Ardahan'ın Posof ilçesindeki meşhur dağın adı tarihte ve yakın zamana kadar **Ulgar** Dağı olduğu hâlde, son zamanlarda resmî yazışmalarda ve yol levhalarında **Ilgar** şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Posof halkı bunu bilmekte hatta bazı aileler soyadı olarak kullanmaktadır.

Bu dağın adının **Ulgar Dağı** olarak geçtiği bazı kaynaklar şunlardır:

1. Evliya Çelebî, **Seyahatname**, Dersaadet (İstanbul), 1314 (1898), İlk Tab'ı, c. II, s. 325.

2. Hüseyin Saraçoğlu, **Doğu Anadolu**, c. I, Maarif Basımevi, İstanbul, 1956, s. 308, 311, 313.

3. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1992, s. 93. (Bu kitapta Ulgar ismi, Kıpçak boy, oba ve oymakları arasında sayılmaktadır).

4. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1998, s. 288.

III. Kür Irmağı yerine Kura demek yanlıştır.

Bölge halkının eskiden **Ardahan Suyu** da dediği ve Osmanlı kay-naklarında **Kür Nehri** olarak geçen ırmağın adı maalesef Rusça imlâyla **Kura** şeklinde kullanılmaktadır. Bu ırmağın adının **Kür Nehri** olarak geçtiği bazı eski kaynakları şöyle gösterebiliriz:

1. Kâtip Çelebî, **Cihan-**

nüma, Millî Kütüphane Mikrofilm Nr. 3231, s. 176.

2. Evliya Çelebî, **Seyahatname**, Dersaadet (İstanbul), 1314 (1898), İlk Tab'ı, c. II, s. 317.

3. Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981, s. 20 (ve 16 yerde).

4. Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı** (Çev. Prof. Fikret Işıltan), İstanbul Üniv. Yayını, 1970, s. 27, 28 (ve 7 yerde).

5. İsmail Hami Danişmend, **Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, 1972, c. III, s. 24, 25 (ve 20 yerde). Bu kitapta, "**Kür Nehri**, *Cenubî Kafkasya'nın Hazar Denizi'ne dökülen en büyük nehri*" denilmektedir.

6. Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1990, s. 511.

7. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1992, (60 yerde).

8. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1998, s. 85 (ve 50 yerde).

9. Prof. Dr. Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1973, s. 103.

10. Hey'et, **Azerbaycan Toponomileri**, Bakü, 1999, s. 306. (Bu eserde, Kür ismi hakkında izahat var.)

IV. Bölgenin nüfusu üzerinde yeniden düşünülmalıdır.

Tarihte serhat boylarında yaşayan halka devlet hep farklı gözle bakmıştır. Ardahan ilimizin iktisadî imkânlarının çok sınırlı olduğu ve bu sebeplerle nüfusunu muhafaza edemediği bilinmektedir. Buranın bilhassa Kafkasya ve Türk dünyasına açılan bir kapı konumunda olması, stratejik önemini daha da arttırmaktadır. Posof-Türkögzü Kapısı behemehâl işler hâle getirilmeli; diğer tarafta da Avrupa Konseyi süreci ciddiyetle takip edilerek kardeş Ahıska Türklerinin vatana dönüşü sağlanmalıdır.

Bu konuda ibret ve örnek alınacak bir tarih vesikası olarak Erzurum Lala Paşa Camii'ndeki kitabe dikkat çekicidir. Devletimizin, stratejik memleketlerdeki nüfus politikasına yönelik o zamanki düşüncelerine örnek teşkil ettiğiinden, fermanın mahiyetini günümüz Türkçesiyle şöyle ifade edebiliriz: "*Cihanın kendisine itaat ettiği hükümdarın fermanı, taç sahibi padişahın açık ve şerefli emri: Girit Fatihî Sultan Mehmet Han -Allah ona yardım etsin- hükmüyle yazılmıştır. Allah'ın rızasını dilemek, peygamberimi-zin sünnetini yaşatmak ve Allah'ın*

emrini yüceltmek, yaratılmışlara şefkat için, dünyanın kendisine itaat ettiği padişahın (benim) hükmü(m) şöyledir: Erzurum eyaletindeki bid'atlerden bulgur ve buğday vergisi, dine ve kanuna aykırı olarak gereğinden fazla alınan akça, öşür akçası, hisseyi ödeyip ve asla çiftçilik yap-mayan ahaliden perakende olarak alınan odun vergi-si, kışlak vergisi, otlak vergisi, muaf akçası, atları kış-laya verme teklifi, konak akçası ve koyunu olmayan-lardan koyun âdeti, yıllık saman ve yağ teklifi ve post teftişi, kilise ve namaz kılmayanların teftişi, bez, iplik akçası ve gılman bedeli; bir yere bağlandıktan sonra tekrar gılman bedeli akçası, kıl, tırpan akçası, katır ve deve akçası ve işbu zikredilen yirmi üç kalem vergi âdetini yasaklayıp kaldırdım. Bundan sonra Erzurum'a vali olanlardan, diğer hâkimlerden kim ki bunlardan birini alır ve isterse, Allah'ın ve onun Resulünün laneti üzerine olsun. Evlâtlarımızdan ve vezirlerden kim ki Osmanlı Devleti'nde bu zulüm ve bidatlere rıza gösterirse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Muharrem ayının ilk günleri 1081 yılı/21 Mayıs 1670."

1918 baharında Erzurum'a gelen tarihçi Ahmed Refik, bu fermanı şöyle değerlendirmektedir: "*Osmanlı padişahları, Erzurum halkının cesaretini, sınırlı boyları muhafızlığında gösterdiği gayreti daima takdir ederlerdi. Bu sebepten Erzurum ahalisini bazı vergilerden affederler, bu güzel beldeyi kuvvetlendirmek, Osmanlıların doğuda önemli bir askerî hareket noktası yapmak isterlerdi. Hatta Sultan IV. Mehmed, Erzurum ahalisini birçok vergilerden affetmiş, bununla ilgili olarak verilen ferman Lala Mustafa Paşa Camii kapısının sağ tarafına güzel bir nesih hatla kazdırılmış. (Bu fermanın bir eşi de Van Ulu Camiindedir. Bkz. A. Refik, Kafkas Yollarında, Haz. Yunus Zeyrek, Millî Eğitim Bakanlığı yayını, Ankara, 2001, s. 48-50).*

Ardahan ve Kars ahalisinin, gerek Osmanlı-Rus savaşlarında, gerekse Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı yıllarında Ermeni ve Gürcülere karşı verdiği mücadele ile ordumuza yaptıkları hizmet gözden irak tutulmamalıdır. O hâl-de bugün تنها ve adeta çaresiz kalmış olan bölgenin, başta demiryolu bağlantısı olmak üzere her yönden ihya edilmesi, devletimiz için bir farz hâline gelmiştir ❀

Kür Irmağı Hirtiz'da